ISSN 2654-2366

Archive

Archive Offprint

Open Access Scientific Journal

ISSN 2654-2366

Volume 12 – 2016 Offprint

Volume No: Archive Volume 12, 2016
Editor: K. Kalogeropoulos
Date: December 7, 2016

Παραπομπή ως: Καλογερόπουλος, Κ. 2016. «Παρθενώνας και Ναός του Διός: Τυπολογικές διαφοροποιήσεις και ομοιότητες», Archive, 12 (7 Δεκ): 51-58 DOI: 10.5281/zenodo.4495550

Παρθενώνας και Ναός του Διός: Τυπολογικές διαφοροποιήσεις και ομοιότητες

Λέξεις κλειδιά: *αρχαίος νεώς*, *δωρικός ρυθμός*, *ζωφόρος*, *μετόπη*, *Ναός του Ολυμπίου Διός*, *Παρθενώνας*, *Ποικίλη Στοά*, *σηκός*, *χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς*, *χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός*

Κ. Καλογερόπουλος, Δρ. Πανεπιστημίου Αιγαίου:

Abstract

This essay provides a brief overview and description of the rhythm and sculptural decoration of the Parthenon and the temple of Zeus at Olympia. The two temples are considered typologically Doric. The typology is relativized, however, if differences observed are taken into account, due to the introduction of Ionic and Cycladic elements in the construction of the Parthenon, and the creative pressure exerted by the Temple of Zeus on the Parthenon and vice versa -at least in the sculptural program of Phidias concerning the two monumental statues of Athena and Zeus. The aim is to identify possible differences and similarities, but also the way in which the two temples represent the spiritual and cultural ideal of the Athenian city-state and the Eleans common.

Στο παρόν δοκίμιο επιχειρείται σύντομη επισκόπηση και περιγραφή του ρυθμού και του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα και του ναού του Διός στην Ολυμπία. Οι δύο ναοί θεωρούνται τυπολογικά δωρικού ρυθμού. Η τυπολογία σχετικοποιείται, ωστόσο, αν λάβει κανείς υπόψη του τις διαφορές που παρατηρούνται εξαιτίας της εισαγωγής ιωνικών και κυκλαδικών στοιχείων στην οικοδόμηση του Παρθενώνα, τη δημιουργική πίεση που άσκησε το οικοδομικό πρόγραμμα του Ναού του Διός στον Παρθενώνα και τανάπαλιν, όσον αφορά τουλάχιστον στο γλυπτικό πρόγραμμα του Φειδία και την κατασκευή των δύο μνημειακών διαστάσεων αγαλμάτων, της Αθηνάς και του Διός. Στόχος είναι ο εντοπισμός πιθανών διαφορών και ομοιοτήτων, αλλά και του τρόπου με τον οποίο οι δυο ναοί αντιπροσωπεύουν το πνευματικό και πολιτισμικό ιδεώδες της αθηναϊκής πόλης-κράτους και του κοινού των Ηλείων.

Ο Παρθενώνας

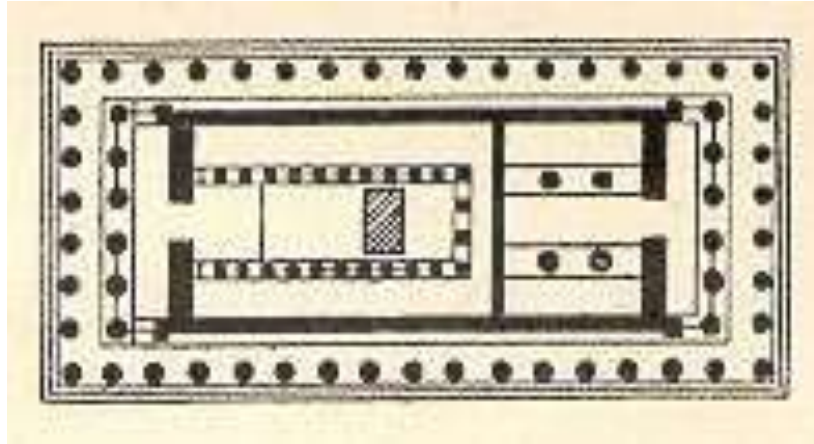
Ο Παρθενώνας όπως τον γνωρίζουμε, οικοδομήθηκε επί της εποχής του Περικλή και είναι ουσιαστικά επέκταση και διεύρυνση ενός παλαιότερου Παρθενώνα. Το μεγαλύτερο τμήμα του είναι οικοδομημένο από ανακυκλωμένο μάρμαρο λατομημένο και επεξεργασμένο για το προγενέστερο οικοδόμημα[1]. Επιπλέον, ο Περίκλειος Παρθενώνας μπορεί να θεωρηθεί αποκορύφωμα μιας τοπικής παράδοσης αρχιτεκτονικών και γλυπτικών εργαστηρίων της Ακρόπολης παλαιότερης και ευρύτερης από εκείνη που υπονοείται στην οικοδόμηση του παλαιότερου Παρθενώνα. Ο σηκός του (με δύο δώματα χωρισμένα από έναν συμπαγή τοίχο ανάμεσα σε δύο ασυνήθιστα προπύλαια) προβλεπόταν όχι μόνο στο σχέδιο του παλαιότερου

[1] Βλ. Hill 1912, 535-558. Επίσης, Korres 1994, 56-58 και Hurwit 1999, 165-166.

Παρθενώνα, αλλά και στο σχέδιο του *αρχαίου νεώ*, του αρχαίου ναού δηλαδή της Αθηνάς Πολιάδος που κατασκευάστηκε στα τέλη του 6ου ΠΚΕ αι. στη βόρεια πλευρά της κορυφής[2].

Επιπλέον, η εισαγωγή ιωνικών στοιχείων στο δωρικό αρχιτεκτονικό πλαίσιο του Παρθενώνα απαντάται όχι μόνο στον *αρχαίο νεώ* αλλά και στον παλαιότερο Παρθενώνα[3] και την Αγορά, όπου η δωρική Ποικίλη Στοά (Πεισιανάκτειος) έφερε εσωτερικούς ιωνικούς κίονες. Απαντάται, επίσης, σε σύνθετους ναούς, όπως ο ναός της Αθηνάς του τέλους του 6ου ΠΚΕ αιώνα στην Ποσειδωνία (Paestum)[4].

Ο νεότερος Παρθενώνας οικοδομήθηκε από τους αρχιτέκτονες Ικτίνο και Καλλικράτη προς τιμήν της θεάς Αθηνάς κατά την περίοδο 447-432 ΠΚΕ. Ο νεότερος ναός θεωρείται ένα από τα αρτιότερα οικοδομήματα[5]. Ο ναός είναι περίπτερος, με 17 κίονες δωρικού ρυθμού κατά μήκος και 8 κατά πλάτος. Η εσωτερική κιονοστοιχία είναι ιωνικού ρυθμού και όχι δωρικού[6] και φέρει ζωφόρο, αντί για τα τρίγλυφα και τις μετόπες του δωρικού ρυθμού[7]. Ο ορθογώνιος σηκός του οικοδομήματος χωρίζεται σε δύο άνισα τμήματα και περιβάλλεται από κιονοστοιχία, όπως φαίνεται στην κάτοψη (εικ. 1).

Εικ. 1 Κάτοψη του Παρθενώνα

Στον ναό βρισκόταν το μοναδικό μνημειακό γλυπτό έργο του Φειδία, το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου[8], το οποίο στήθηκε στον Παρθενώνα, το 438 ΠΚΕ. Η μορφή του σήμερα είναι γνωστή από αρχαίες περιγραφές του Πλίνιου (36.19) και του Παυσανία (1.24.7), όπως και από αντίγραφα (βλ. αγαλμάτιο του Βαρβακείου, αγαλμάτιο της Πάτρας, Αθηνά Lenormant και Αθηνά Περγάμου)[9]. Σύμφωνα με τις περιγραφές πηγών που αναφέρονται στη

---

[2] Βλ. Hurwit 1999, 121-123. Ο Κορρές θεωρεί ότι το Ερεχθείο είναι ένας άλλος διπλός ναός που υποδηλώνει την ύπαρξη αποκλειστικής αρχιτεκτονικής παράδοσης στην αθηναϊκή ναοδομία, βλ. Korres 1994, 92.

[3] Ridgway 1999, 199.

[4] Για την Πεισιανάκτειο Στοά βλ. Camp 1986, 66-72. Για τον ναό της Αθηνάς στην Ποσειδωνία βλ. Pedley 1990, 54-59. Για τη μίξη Δωρικών, Ιωνικών και Κυκλαδικών στοιχείων στον Παρθενώνα βλ. Korres 1994, 84-88.

[5] Μαστραπάς, 1994, 105.

[6] Banister 1905, 119-123.

[7] Μαστραπάς 1994, 105-107.

[8] Lapatin 2001, 63.

[9] Boardman, 1993, εικ. 97. Αθηνά Lenormant, 2ος αι. ΠΚΕ, Αθήνα ΝΜ 128. Boardman 1993, εικ.

μορφή του αγάλματος, φαίνεται πως το γλυπτό ήταν όρθιο με ύψος περίπου 11,5 μ. Η θεά φορούσε χαρακτηριστικό πέπλο στις απεικονίσεις της και μικρή αιγίδα με γοργόνειο (Μέδουσα). Στο ένα χέρι κρατούσε Νίκη και στο άλλο δόρυ. Στα πόδια της βρισκόταν ασπίδα και κοντά στο δόρυ της φίδι[10].

Ο Παρθενώνας φέρει μεγαλύτερο γλυπτό διάκοσμο από άλλους δωρικούς ναούς. Οι μετόπες ανατολικά απεικονίζουν τη Γιγαντομαχία, δυτικά τη μάχη των Αθηναίων και των Αμαζόνων, νότια την Κενταυρομαχία και βόρεια σκηνές του Τρωικού πολέμου. Τα αετώματα κοσμούν αγάλματα σε φυσικό μέγεθος, με θέμα τη γέννηση της Αθηνάς ανατολικά και τη διαμάχη της Αθηνάς με τον Ποσειδώνα δυτικά. Η διακοσμητική ζωφόρος διατρέχει τον σηκό και αντλεί τη θεματολογία της από την πομπή του εορτασμού των Παναθηναίων[11].

Εικ. 2 Άποψη της νότιας πλευράς των μετοπών με θέμα την Κενταυρομαχία

Συνεπώς ο Παρθενώνας υπήρξε προϊόν τόσο της τοπικής όσο και της ευρύτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής παράδοσης τις οποίες υπερέβη, καθώς το οκτάστυλο περίπτερο σχέδιό του με εξάστυλο σηκό και διπλό πρόστυλο θεωρείται μοναδικό[12]. Παρά την πλούσια διακόσμηση το αρχιτεκτόνημα έχει ιδιαίτερα αρμονικό χαρακτήρα, που εκφράζει το αισθητικό ιδεώδες του κλασικού πνεύματος. Στον γλυπτό διάκοσμο του ναού καταγράφεται η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά της αθηναϊκής πόλης-κράτους, δηλαδή στους εορτασμούς της πόλης, αλλά και στις δημοκρατικές λειτουργίες της Εκκλησίας του Δήμου. Μέσω της τέχνης μορφοποιούνται τα ιδεώδη, η πνευματική και πολιτική ελευθερία της αθηναϊκής δημοκρατίας[13]. Ο Παρθενώνας λειτουργεί, επίσης, ως σύμβολο της νίκης εναντίον των Περσών, αλλά και της δύναμης της Αθήνας στην εποχή του Περικλή. Έως σήμερα θεωρείται σύμβολο της αρχαίας Ελλάδας, της αθηναϊκής δημοκρατίας και του δυτικού πολιτισμού το σύνολό του[14].

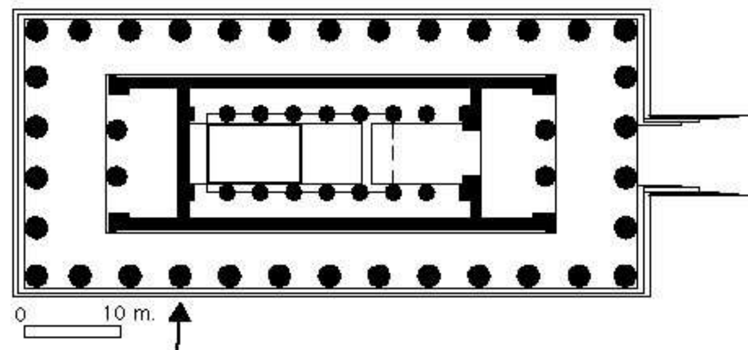
---

99. Αγαλμάτιο Πάτρας, 2ος αι.ΠΚΕ. Boardman, 1993, εικ. 98.
[10] Boardman 1993, 130-131.
[11] Πλάντζος 1999, 246.
[12] Korres 1994, 59.
[13] Σουέρεφ 1999, 173.
[14] Beard 2010, 118.

Ο Ναός του Διός στην Ολυμπία

Ο Ναός του Διός στην Ολυμπία, η πεμπτουσία του δωρικού ρυθμού, είναι το μεγαλύτερο αρχιτεκτόνημα από όλα τα πανελλήνια ιερά και που ολοκληρώθηκε σε λιγότερο από μια δεκαετία πριν από την έναρξη των εργασιών στον Παρθενώνα. Το σχέδιο και η σύνθετη φύση του Παρθενώνα οφείλονται περισσότερο στους οικοδόμους της ύστερης αρχαϊκής περιόδου στην κορυφή της Ακρόπολης. Ωστόσο, ο Ναός του Δία ήταν ο άμεσος πρόδρομος που προσπάθησαν συνειδητά να ανταγωνιστούν και να ξεπεράσουν ο Φειδίας, ο Ικτίνος και ο Καλλικράτης. Ο νέος, φορτωμένος με γλυπτικό διάκοσμο Ναός του Διός φαίνεται ότι άσκησε μεγάλη δημιουργική πίεση στους κατασκευαστές του Παρθενώνα[15].

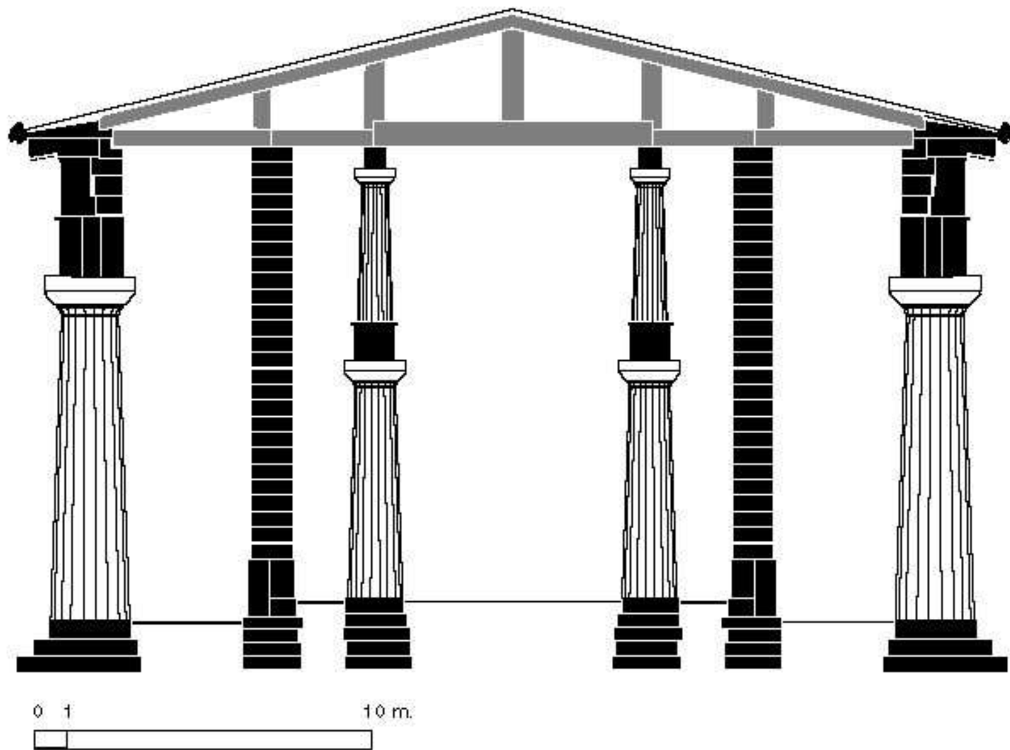
Ο Ναός του Διός φαίνεται ότι σχεδιάστηκε από τον Λίβωνα τον Ηλείο[16], κατά την πρώιμη κλασική περίοδο μετά την καταστροφή της Πίσας από τους Ηλείους περί το 470 ΠΚΕ και ολοκληρώθηκε αρχιτεκτονικά, όταν οι Σπαρτιάτες στερέωσαν επιχρυσωμένη ασπίδα με γοργόνειο στην κορυφή του ανατολικού αετώματος μετά τη μάχη της Τανάγρας το 457 ΠΚΕ[17]. Ο ναός είναι ο μεγαλύτερος της Πελοποννήσου και ήταν αφιερωμένος στον θεό Δία και θεωρείται κανόνας της δωρικής ναοδομίας[18]. Οι σκαλιστές μετόπες και τα τρίγλυφα, που αποτελούν τη βάση για τα αετώματα κοσμημένα με γλυπτά του αυστηρού ρυθμού, αποδίδονται σε «άγνωστο γλύπτη της Ολυμπίας»[19]. Η κύρια κατασκευή του κτιρίου έγινε με ντόπιο ασβεστόλιθο, που επικαλύφθηκε με λεπτό στρώμα κονιάματος προκειμένου να προκαλεί την εντύπωση μαρμάρου, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τον γλυπτό διάκοσμο του ναού.

Εικ. 3 Κάτοψη του ναού του Διός.

[15] Για τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους δύο ναούς βλ. την άποψη του Osborne 2000, 234.
[16] Για το όνομα και την καταγωγή του αρχιτέκτονα βλ. Παυσανίας 5.10.3.
[17] Η ημερομηνία έναρξης εξάγεται από τον Παυσανία. 5.10.2, και τον Διόδωρο τον Σικελιώτη 11.54.1. Η ημερομηνία λήξης επίσης από τον Παυσανία, όπου αναφέρεται και το σχετικό αφιέρωμα των Λακεδαιμονίων 5.10.4.
[18] Κόμβος Οδυσσέας: Ναός του Δία την Ολυμπία, διαθέσιμο online.
[19] Stewart 1983, 133.

Το κτίσμα ως προς την κάτοψή του είναι δωρικός περίπτερος ναός, με 6 κίονες κατά πλάτος και 13 κατά μήκος. Ο στυλοβάτης του έχει μήκος 64,12 μ. και πλάτος 27,68 μ. και οι κίονές του ύψος 10,51 μ. Ο ναός είναι διπλός, με τον σηκό του χωρισμένο σε πρόναο, κυρίως ναό και οπισθόδομο. Η είσοδος είναι προσανατολισμένη ανατολικά. Εσωτερικά, ο ναός διαθέτει αμφίπλευρα κιονοστοιχίες τοποθετημένες πλησίον της τοιχοποιίας, όπως φαίνεται στη σχεδιαστική τομή του (εικ. 4). Με αυτό τον τρόπο διαμορφώθηκαν τρία κλίτη, με το μεσαίο να είναι σε πλάτος διπλάσιο των πλευρικών. Ο ναός θεωρείται η καθαρότερη μορφή εφαρμογής του δωρικού ρυθμού[20].

© C.H. Smith 1989
Olympia, Temple of Zeus (c. 470-457 B.C.), section (in section, stone is black, wood is gray)

Εικ. 4 Τομή του ναού του Διός κατά τον C.H. Smith 1989.

Ο πλούσιος γλυπτός διάκοσμος του ναού, από παριανό μάρμαρο, χρονολογείται γύρω στο 460 ΠΚΕ και αποτελεί έξοχο δείγμα του λεγόμενου Αυστηρού Ρυθμού της πρώιμης κλασικής γλυπτικής. Στην ανατολική πλευρά το θέμα στο αέτωμα προέρχεται από τον τοπικό μύθο του Πέλοπα, που ήθελε ως γυναίκα του την Ιπποδάμεια, την κόρη του βασιλιά της Πίσας Οινόμαου. Ο Οινόμαος τον προκάλεσε σε αρματοδρομία, την οποία κέρδισε τελικά ο Πέλοπας μαζί με την Ιπποδάμεια και την εξουσία στην Πίσα. Στο αέτωμα του αποτυπώνεται η ιστορική νίκη των Ηλείων επί της Πίσας, με τον Δία σε ρόλο διαιτητή.

[20] Patay-Horváth 2015, 17.

Εικ. 5 Ηρακλής και ταύρος της Κρήτης σε μετόπη από τον ναό του Δία στην Ολυμπία, περ. 460 ΠΚΕ.

Στο δυτικό αέτωμα οι παραστάσεις αντλούνται θεματολογικά από την Κενταυρομαχία και την απόπειρα απαγωγής των Λαπιθών από τους Κενταύρους στον γάμο του Πειρίθου. Κεντρική μορφή είναι εδώ ο θεός Απόλλων[21]. Από τις μετόπες, μόνο αυτές των κατά πλάτος πλευρών φέρουν γλυπτό διάκοσμο στον οποίο αποδίδονται οι άθλοι του Ηρακλή κατ' εντολή του Ευρυσθέα, με τη συμπαράσταση της Αθηνάς. Οι παραστάσεις του δυτικού αετώματος αποκαλύπτουν μια νέα και ιδιαιτέρως αθηναϊκή εκδοχή ή σκηνή της ιστορίας, με τη δράση να λαμβάνει χώρα στη γαμήλια γιορτή και όχι έξω από την πόρτα, με τον Θησέα (του οποίου η εικονογραφία είναι Αττική)[22]. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι το δυτικό αέτωμα είναι, από ορισμένες απόψεις, μνημειοποίηση σε μάρμαρο τοιχογραφίας, πιθανώς του Μίκωνα, στο Θησείο στην Αθήνα (περ. 475 ΠΚΕ) που ενέπνευσε καλλιτέχνες της ερυθρόμορφης αγγειογραφίας, όπως ο ζωγράφος των μαλλωτών (δασύτριχων) σατύρων[23].

Ο ναός ήταν γνωστός για το μνημειακό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, έργο επίσης του Φειδία, φιλοτεχνημένο σε εργαστήριο της Ολυμπίας[24]. Το μνημειακών διαστάσεων έργο φέρεται πως είχε ύψος περίπου 13 μέτρα και στο κεφάλι του είχε τοποθετημένο στεφάνι από κλαδιά ελιάς. Στο δεξί του χέρι κρατούσε Νίκη, επίσης κατασκευασμένη από ελεφαντόδοντο και χρυσό και στο αριστερό του χέρι σκήπτρο φιλοτεχνημένο από πολλά είδη μετάλλων, με αετό στην κορυφή του. Τα σανδάλια του ήταν φιλοτεχνημένα από χρυσό, όπως και ο χιτώνας του. Τα ενδύματα του ήταν σκαλισμένα με ζώα και με κρίνα. Ο θρόνος του φέρεται πως ήταν διακοσμημένος με χρυσό, πολύτιμους λίθους, έβενο, και ελεφαντόδοντο. Το άγαλμα θεωρείτο ένα από τα Επτά Θαύματα του αρχαίου κόσμου[25].

---

[21] Neer 2012, 229.
[22] *LIMC* 7, s.v. [J. Neils], 922-951.
[23] Ashmole 1972, 50, επίσης Robertson 1975, 256, 259 και Barron 1984, 201-202.
[24] Baker & Baker 1997, 106-107
[25] Olympia, Temple of Zeus (Building) στον κόμβο Perseus, διαθέσιμο online.

Συμπεράσματα

Και οι δύο ναοί ανήκουν στον δωρικό ρυθμό, αν και με διαφορετικό τρόπο, καθώς ο Παρθενώνας φέρει ιωνικά και κυκλαδικά στοιχεία στην κατασκευή του. Και οι δύο ναοί είναι σύμβολα νίκης. Ο Παρθενώνας, επιπλέον, υπήρξε σύμβολο των ιδεωδών της αθηναϊκής ηγεμονίας. Κατασκευαστική διαφορά συνιστά το κύριο υλικό οικοδόμησής τους, καθώς ο γλυπτός διάκοσμος και των δύο ναών είναι μαρμάρινος, ενώ και στους δύο φιλοξενείτο μνημειακό έργο του Φειδία.

Ο Παρθενώνας υπήρξε κεντρικό μνημείο της μεγαλύτερης πόλης της κλασικής Ελλάδας. Ήταν το κεντρικό αποθετήριο των αντιλήψεων που είχαν οι Αθηναίοι για τον εαυτό τους. Ήταν η φυσική ενσάρκωση των αξιών τους, των πεποιθήσεών τους, των μύθων τους, των ιδεολογιών τους. Συνεπώς, ήταν τόσο ναός της Αθήνας και των Αθηναίων, όπως και της θεάς της προστάτιδας της πόλης, της Αθηνάς Πολιάδος.

Ο ναός του Δία στην Ολυμπία, με τις μνημειακές διαστάσεις του δεν είναι απλά σύμβολο του κοινού των Ηλείων ή κάποιας πόλης-κράτους. Ο Δίας στην προκειμένη περίπτωση συμβολίζει τη δύναμη όλων των θεών και όλων των Ελλήνων, άλλωστε στην Ολυμπία γίνονται οι Ολυμπιακοί αγώνες, σύμβολο του κοινού των Ελλήνων.

Οι αρχαίοι ελληνικοί ναοί, αντίθετα από τις σημερινές εκκλησίες ήταν τόποι κατοικίας των θεών, όχι οίκοι λατρείας. Θεωρούνταν η οικία λατρευτικών αγαλμάτων, στην οποία οι άνθρωποι μπορούσαν να αποτίσουν φόρο τιμής στους θεούς και να αποθέσουν τις προσφορές τους. Λίγοι εισέρχονταν μόνο μία ή δύο φορές τον χρόνο και στη συνέχεια μόνον ο ιερέας του ναού. Χτίζονταν σε λόφους και ακροπόλεις, προφανώς για να εντυπωσιάσουν τους ξένους που έρχονταν στην πόλη. Οικοδομούνταν για να θαυμάζονται από έξω, αποδίδοντας με τον συμβολισμό τους την ιδεολογία μιας ευρύτερης περιοχής, προσδίδοντας καταγωγή συνδεδεμένη με μυθολογικές απεικονίσεις. Υπό αυτή την έννοια ήταν εμβλήματα όχι μόνο μιας συγκεκριμένης λατρείας, αλλά κοινωνικού *status* και ιδεολογικού προσανατολισμού στο ανταγωνιστικό ενίοτε πεδίο της αρχαίας Ελλάδας

Βιβλιογραφία

Ashmole, B. 1972. *Architect and Sculptor in Classical Greece.* London: Phaidon.
Baker, R.F., Baker, Ch. F. III. 1997. *Ancient Greeks: Creating the Classical Tradition*, USA: Oxford University Press.
Banister, F. 1905. *History of architecture on the Comparative Method*, London: Batsford.
Barron, J.P. 1972. New Light on Old Walls: The Murals of the Theseion. *JHS* 92, 20-45.
Beard, M. 2010. *The Parthenon*. London: Profile Books.
Boardman, J. (1993), *Ελληνική Πλαστική, Κλασσική περίοδος*, Αθήνα: Καρδαμίτσας.
Camp, J.M. 1986. *The Athenian agora: excavations in the heart of classical Athens*. London: Thames and Hudson.
Chisholm, H. (ed.) 1911, Libon. *Encyclopædia Britannica* (11th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
Hurwit, J.M. 1999. *The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic Era to the Present*. Cambridge.
Korres, M. 1994. The Architecture of the Parthenon. In Tournikiotis, P. (ed.) *The Parthenon and Its Impact in Modern Times*, (56-97). Athens: Melissa.
Lapatin, K.D.S. 2001. *Chryselephantine Statuary in the Ancient Mediterranean World*. Oxford: Oxford University Press.

Μαστραπάς, Α.Ν. 1994, *Ελληνική Αρχιτεκτονική από τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους μέχρι τη ρωμαιοκρατία*, Αθήνα: Καρδαμίτσας.
Neer, R. 2012, *Greek Art and Archaeology: A New History, c. 2500-c. 150 BCE*, NY: Thames & Hudson.
Osborne, R. 2000. Archaic and Classical Greek Temple Sculpture and the Viewer, in *Word and Image in Ancient Greece,* edited by Sparkes Rutter, N.K. and Sparkes, B., 228-246, Edinburgh: Edinburgh University Press.
Patay-Horváth, A. 2015, *New Approaches to the Temple of Zeus at Olympia: Proceedings of the First Olympia-Seminar,* 8th-10th May, 2014. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
Pedley, J. 1990. *Paestum: Greeks and Romans in Southern Italy*. New York: Thames & Hudson.
Πλάντζος, Δ. 1999, Η Τέχνη της Αρχαίας Ελλάδας: Από την κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου έως τη ρωμαιοκρατία, στο: Παπαγιαννοπούλου, Α. Πλάντζος, Δ. Σουέρεφ, Κ., *Προϊστορική και κλασική τέχνη. Τέχνες Ι: Ελληνικές Εικαστικές Τέχνες. Επισκόπηση Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας,* τόμ. Α, Πάτρα: ΕΑΠ.
Robertson, M. 1975. *A History of Greek Art*. Cambridge: Cambridge University Press.
Stewart, A.F. 1983. Pindaric Dike and the Temple of Zeus at Olympia. *Classical Antiquity,* (2)1, 133-144.

Διαδίκτυο

Banister, F. 1905. *History of architecture on the Comparative Method*, London: Batsford, διαθέσιμο στο https://archive.org/details/historyofarchite00fletuoft, ανάκτηση 20/11/2017.
Κόμβος Οδυσσέας: Ναός του Δία την Ολυμπία, διαθέσιμο στο http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=500, ανάκτηση 20/11/2017.
Κόμβος Οδυσσέας: Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας, διαθέσιμο στο http://odysseus.culture.gr/h/4/gh430.jsp?obj_id=8981, ανάκτηση 20/11/2017.
Olympia, Temple of Zeus (Building), στον κόμβο Perseus διαθέσιμο στο http://www.perseus.tufts.edu/hopper/artifact?name=Olympia%2C+Temple+of+Zeus&object=Building, ανάκτηση 20/11/2017

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG